

Prečo učiť o ľudských právach?

Audrey Osler, profesorka pedagogiky, Univerzita juhovýchodného Nórska

Zdá sa, že na celom svete sú učitelia čoraz vyťaženejší, tak načo sa snažiť vtesnať do už beztak nabitých školských osnov vzdelávanie o ľudských právach (VĽP)? Prečo odborníci odporúčajú doplniť odbornú prípravu učiteľov o VĽP? A ako presne sa VĽP uplatňuje vo vzdelávaní detí v škole?

Tieto otázky mi pri mojich cestách po rôznych krajinách Európy i mimo nej často kladú učitelia a profesori pedagogiky. Nieкого možno prekvapí, že ma tieto otázky ako pedagogičku v oblasti ľudských práv tešia. Všetci odborníci by sa totiž mali zamýšľať nad tým, prečo od nich určité veci vyžadujeme, ako aj nad postupmi, ktoré občas považujú za samozrejmé. Rada by som sa s vami podelila o svoje úvahy o tom, prečo musíme brať výchovu k ľudským právam vážne, o tom, ako by mohla zlepšiť učenie detí a o tom, ako môže pomôcť učiteľom pri plnení ich pracovných povinností. Najprv sa však zamyslím nad tým, čo je a čo nie je vzdelávanie o ľudských právach.

Vzdelávanie o ľudských právach

Naše chápanie ľudských práv na začiatku 21. storočia bolo formované udalosťami z polovice 20. storočia, a najmä Všeobecnou deklaráciou ľudských práv (VDĽP) z roku 1948, ktorá bola prijatá po druhej svetovej vojne. Všeobecnú deklaráciu vypracovali zástupcovia všetkých regiónov sveta. Boli to ľudia s veľmi odlišným právnym a kultúrnym zázemím. Ustanovila jednotný rámec pre všetkých ľudí a všetky národy.

VDĽP bola inšpirovaná víziou mieru a spravodlivosti pre všetkých a vydláždila cestu pre viac ako 70 zmlúv o ľudských právach, ktoré sa uplatňujú na celosvetovej a regionálnej úrovni. Pozostáva z 30 článkov a bola preložená do viac ako 500 jazykov. Bola spracovaná aj vo verziách prispôbených deťom, aby bola prístupná aj pre ne.

Väčšina ľudí pozná právo na vzdelanie, článok 26, ale nie všetci si uvedomujú, že tento článok VDĽP hovorí aj o všeobecnom nároku na *vzdelávanie v oblasti ľudských práv*. Ľudské práva možno azda najlepšie chápať ako zásady, ktorých cieľom je chrániť zraniteľných. Všetky ľudské bytosti sú v určitom okamihu svojho života zraniteľné. Ľudské práva sa vzťahujú na nás všetkých bez ohľadu na našu štátnu príslušnosť alebo národnosť, naše postavenie, vek, pohlavie alebo iné charakteristiky.

Výchova k ľudským právam je v podstate o učení sa spoločnému životu, o uplatňovaní zásad spravodlivosti a mieru pre všetkých. Cieľom je vytvoriť kultúru ľudských práv. Zásady výchovy k ľudským právam zostávajú rovnaké bez ohľadu na vek žiakov a študentov, ich kultúrne zázemie, alebo krajinu, v ktorej žijú. Spôsoby, akými sa tieto zásady vyučujú a uplatňujú, sa však zvyčajne líšia v závislosti od situácie, v ktorej sa učitelia a žiaci nachádzajú, od každodenných výziev, ktorým čelia a od skúseností daných žiakov a študentov.

Vzdelávanie v oblasti ľudských práv si nevyžaduje, aby sa učitelia alebo študenti učili Všeobecnú deklaráciu ľudských práv naspamäť alebo vedeli odrecitovať jej jednotlivé články alebo články iných

zmlúv o ľudských právach. Znalosti sú však dôležité a je nevyhnutné, aby učitelia rozumeli obsahu, zásadám a cieľu VDLP a ďalších kľúčových zmlúv vrátane Dohovoru o právach dieťaťa.

Učitelia potrebujú mať základy právnej gramotnosti, aby chápali, ako tieto zmluvy súvisia s ich prácou. To znamená, že musia rozumieť aj kľúčovým prvkom vnútroštátneho práva a tomu, aký majú vplyv na ich každodennú prácu aj na životy ich žiakov a študentov. Musia napríklad vedieť, že študenti a ich rodiny majú právo na súkromie a že by mali s údajmi, ktoré o študentoch uchovávajú, zaobchádzať bezpečným spôsobom. Musia tiež vedieť, kedy je vhodné informácie zdieľať, napríklad v súvislosti s ochranou detí. Vzdelávanie v oblasti ľudských práv (pre učiteľov a ich študentov) teda obsahuje aj vedomostnú zložku.

Prečo brať vzdelávanie o ľudských právach vážne?

Žijeme v nepokojných časoch. To je nepochybne dostatočný dôvod na to, aby sme učili o ľudských právach. Podľa niektorých ľudí je výchova k ľudským právam potrebná najmä teraz, pretože svet sa stal nebezpečným miestom.

Všeobecne sa uznáva, že v krajinách, ktoré postihla vojna, najmä občianska vojna, je výchova k ľudským právam a spoločnému životu nevyhnutná. Ja však tvrdím, že je rovnako dôležitá aj v etablovaných demokraciách a v spoločnostiach, ktoré zažili niekoľko generácií mieru. V Európe a na celom svete vidíme, že spravodlivosť a mier sú ohrozené. Nemôžeme si dovoliť byť k tomu ľahostajní.

Ľudské práva totiž nezabezpečia prázdne reči, ale jednotlivci a komunity, ktoré sú pripravené postaviť sa za svoje práva a práva svojich blízkych a brániť ich. Vlády majú povinnosť dodržiavať práva svojich občanov, ale je oveľa pravdepodobnejšie, že ich budú dodržiavať, ak si ich občania budú vedomí svojich práv a pripravení brať vlády na zodpovednosť. V 46 krajinách, ktoré sú členskými štátmi Rady Európy, majú vlády povinnosť chrániť ľudské práva všetkých obyvateľov krajiny bez ohľadu na ich právny status alebo štátnu príslušnosť. Zaviazali sa k tomu záväznou dohodou v rámci Európskeho dohovoru o ľudských právach.

Vzdelávanie v oblasti ľudských práv musí zahŕňať aj zručnosti, napríklad v oblasti vedenia kampaní za ľudské práva. Hnutia ako napríklad MeToo, Black Lives Matter a World's Youth for Climate Justice, sú príkladmi kampaní, ktoré sa snažia brať mocných tohto sveta na zodpovednosť a vyzývajú k spravodlivosti, a to nielen pre súčasné, ale aj pre budúce generácie. Každé z nich je príkladom toho, ako sa komunity na rôznych úrovniach, od miestnej až po globálnu, domáhajú dodržiavania svojich práv.

Autoritatívni lídri zručne využívajú propagandu na propagáciu tzv. „alternatívnych faktov“ najmä v čase krízy, ako sme mohli vidieť v súvislosti s pandémiou Covid-19 a vojnou na Ukrajine. Preto je potrebné, aby si študenti v rámci VLP osvojovali zručnosti kritického skúmania zdrojov a overovali si zdroje, ktoré používajú na získavanie informácií o svete. Študenti musia byť mediálne vzdelaní a rozvíjať si zručnosti kritického čítania, overovania zdrojov informácií a zamýšľania sa nad záujmami ľudí, ktorí im príbeh rozprávajú - či už prostredníctvom zavedených spravodajských kanálov alebo na sociálnych sieťach.

Etnonacionalistické hnutia výrazne prispievajú k deleniu ľudí na „oni“ a „my“ a snažia sa postaviť jednu skupinu voči druhej. V časoch úsporných opatrení politickí lídri niekedy používajú – migrantov a menšiny (ich) - ako obetných baránkov. Je dôležité, aby učitelia pomáhali žiakom pochopiť rozdiel

medzi vlastenectvom a etnonacionalizmom. Učítelia musia žiakom pomôcť rozlišovať medzi „kritickým vlastenectvom“ – milujem svoju krajinu natoľko, že ju chcem zmeniť k lepšiemu - a slepým nacionalizmom – je to moja krajina, či je spravodlivá alebo nie. Vyučovanie takýchto pojmov je pre projekt ľudských práv zameraný na spravodlivosť a mier vo svete kľúčové.

V čom môžu ľudské práva zlepšiť učenie detí?

Doteraz som sa venovala len niektorým hlavným myšlienkam spojených s výchovou k ľudským právam. Ako sa však ľudské práva týkajú malých detí a každodenných problémov, s ktorými sa žiaci rôznych vekových kategórií stretávajú, ako je napríklad šikana, vylúčenie z kolektívu, nízke sebavedomie alebo problémy s telesným výzorom?

Vieme, že všetky tieto veci majú negatívny vplyv na to, ako sa deťom páči v škole a ako sa učia. Učítelia rovnako ako rodičia chcú, aby boli žiaci v škole šťastní. Vieme, že keď sa žiaci cítia bezpečne, prosperujú, ale keď sa cítia neisto, ich schopnosť učiť sa sa znižuje a v najhoršom prípade môžu školu predčasne ukončiť.

Pri výchove k ľudským právam je dôležité nesústrediť sa len na to, aby sa dieťa naučilo brániť vlastné práva, ale aj na to, aby dokázalo brániť a dodržiavať práva iných. Niektoré pojmy, ktoré poznajú už malé deti, ako napríklad láskavosť alebo spravodlivosť – alebo že niečo „nie je to spravodlivé“, patria k ľudskoprávnym pojmom, ktoré možno rozvíjať už od útleho veku a učiť tak deti spravodlivosti a solidarite.

Naučiť deti, aby sa o seba navzájom starali a zastali sa zraniteľných, je kľúčovým aspektom výchovy k ľudským právam a základom účinnej stratégie proti šikanovaniu. V prípade online šikanovania si učítelia málokedy všimnú, že sa niečo deje. Šikana sa zriedka týka len dvoch osôb, šikanujúceho a obeť. Väčšinou je pri nej prítomných množstvo okolostojacich, ktorí nič nepovedia alebo sa tvária, akoby sa nič nedialo. Kľúčovým aspektom výchovy k ľudským právam je naučiť deti starať sa o seba navzájom a zastať sa zraniteľných. Tým, že učítelia vytvárajú a udržiavajú bezpečné vzdelávacie prostredie, robia dôležitý a kľúčový krok vo výchove k ľudským právam.

Ako VLP pomáha učiteľom pri plnení ich profesijných povinností?

Učítelia a profesijné spoločenstvá učiteľov majú kódex profesijnej etiky. Vzdelávanie o ľudských právach je ústredným prvkom tohto kódexu.

Dohovor o právach dieťaťa z roku 1989 ratifikovali takmer všetky vlády, ktoré tak majú povinnosť dodržiavať ho. Pre vlády je právne záväzný. Vzdelávanie v oblasti ľudských práv je ústrednou povinnosťou každého učiteľa.

To znamená, že učítelia a školy musia v súlade s týmto vládny záväzkom poskytovať vzdelávanie o ľudských právach. Učítelia nerobia nič radikálne, keď deti a mladých ľudí vzdelávajú o ľudských právach, rozvíjajú v nich schopnosť postaviť sa za ne, ani keď ich učia, ako sa postaviť proti vláde, keď pri ochrane práv zlyhá. Pomáhajú tým vláde plniť si povinnosť voči občanom.

Prečo (a ako) začleniť VĽP do vzdelávania učiteľov?

Bez vhodnej odbornej prípravy tak pre začínajúcich učiteľov, ako aj pre všetkých učiteľov v rámci ich ďalšieho profesijného rozvoja, je pravdepodobné, že vzdelávanie v oblasti ľudských práv bude len útržkovité a nedostatočné. Bez vzdelávania učiteľov je nepravdepodobné, že si deti a mladí ľudia budú môcť uplatniť svoje právo na vzdelanie v oblasti ľudských práv.

Veľkú časť vedomostí, zručností a skúseností, ktoré učitelia potrebujú, je možné premietnuť do existujúcich programov. Vyžaduje si to odhodlanie a dôkladné plánovanie. Výskum a doterajšie skúsenosti nás však učia, že ak majú na nejakú oblasť byť vyčlenené prostriedky a čas, je dôležité túto oblasť učebných osnov pomenovať. Ak má byť vzdelávanie o ľudských právach úspešné, musí mať v programoch vzdelávania učiteľov pevné miesto. Musí byť explicitné, nie implicitné.

Minimálne všetci noví učitelia potrebujú mať možnosť oboznámiť sa s Dohovorom o právach dieťaťa. Musia diskutovať o jeho význame pre svoju profesijnú činnosť, uplatňovať ho v učiteľskej praxi (ideálne v spolupráci s inými učiteľmi) a podávať správy o tom, čo sa oni a ich žiaci naučili.

Aby sa deti mohli účinne domáhať svojho práva na vzdelanie v oblasti ľudských práv, musíme reformovať vzdelávanie učiteľov a pripraviť ich na to, aby dokázali deti vychovávať k ľudským právam a zároveň ich práva obhajovať.

Ďalšia literatúra (voľné prístupné zdroje s odkazmi)

Draugedalen, K., & Osler, A. (2022). Teachers as human rights defenders: strengthening HRE and safeguarding theory to prevent child sexual abuse. *Human Rights Education Review*, 5(2), 32–55. <https://doi.org/10.7577/hrer.4776>

Gollifer, S. E. (2022). Challenges and possibilities for transformative human rights education in Icelandic upper secondary schools. *Human Rights Education Review*, 5(3), 4–20. <https://doi.org/10.7577/hrer.4981>

Osler, A. & Skarra, J.A. (2021) The rhetoric and reality of human rights education: policy frameworks and teacher perspectives, *Multicultural Education Review*, 13:3, 191-210, DOI: [10.1080/2005615X.2021.1964265](https://doi.org/10.1080/2005615X.2021.1964265)

Watkins, D. (2022). Exploring the role of domestic law in human rights education. *Human Rights Education Review*, 5(2), 98–116. <https://doi.org/10.7577/hrer.4578>

Článok vznikol a bol financovaný v rámci projektu s názvom „Ľudskejší prístup k vzdelávaniu k ľudským právam na Slovensku“, ktorý je podporený v rámci Grantov EHP a Nórska 2014 – 2021 a štátneho rozpočtu Slovenskej republiky.

Spoločným úsilím k zelenej, konkurencieschopnej a inkluzívnej Európe.

#eeagrants

© Nadácia otvorenej spoločnosti
Baštová 5, 811 03 Bratislava
www.osf.sk
2023